

Adina Dragomirescu

NOTĂ ASUPRA CONCEPTULUI DE *ALAUTEMIE CONFIXAL-SUFIXALĂ INCLUSIVĂ* LA MARCU GABINSCHI

Marcu Gabinschi este cercetător la Institutul de Lingvistică din Chișinău, specialist în lingvistică generală, balcanică și romanică, autor a numeroase studii despre limba română¹, dintre care multe (începând din 1976 și terminând cu preocupările sale cele mai recente) privesc *alautemia confixal-sufixală* și alte fenomene conexe, pe care le vom prezenta în continuare.

Făcând abstracție de terminologia structuralistă destul de greoaie pe care autorul o folosește în descriere, fenomenul *alautemiei* este interesant pentru că oferă posibile explicații pentru probleme controversate ale gramaticii românești: delimitarea clasei articolului și a clasei numeralului, structura formelor de genitiv, structura formelor numeralului ordinal, structura infinitivului.

1. Ce este *alautemia*?

Pentru a-și contura teoria, autorul explică și aplică pentru limba română câteva noțiuni.

Confixul (noțiune consacrată în descrierea unor limbi precum georgiana) reprezintă „un morf(em) constând dintr-un element antetematic și unul posttematic, fiecare implicând pe unul dintr-o serie finită a celor opuse, amândouă inseparabile de temă prin ceva acordat, cel puțin unul fiind contiguu cu ea (adică inseparabil de ea printr-un număr infinit de elemente)” (Gabinschi, 2005: 31), sau mai simplu, „un singur morf(em) afixal împărțit în două de temă, pe lângă care cele două părți

¹ În acest articol, avem în vedere următoarele studii: *Ce este lui din (a) lui Ion?*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, 1997, nr. 1, p. 58–66; *Conjugarea obiectivală și cazurile de manifestare posesivă a ei în românește*, în „Buletinul Institutului de Lingvistică (Chișinău)”, I, 2003a, nr. 1, p. 61–62; *Unele comentarii privind confixele genitival și ordinal din limba română*, în „Buletinul Institutului de Lingvistică (Chișinău)”, I, 2003b, nr. 1, p. 62–65; *Contribuții la definirea general-lingvistică a articolului ca exponent categorial*, în *Omagiu profesorului și omului de știință Vladimir Zagaevski la 70 de ani*, Chișinău, CEP USM, 2003c, p. 280–285; *Alte contribuții la identificarea articolelor din limba română (Iarăși despre elementele al, a, ai, ale și al... lea, a...a)*, în *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu la 70 de ani*, Chișinău, CEP USM, 2004a, p. 379–385; *Numeralul și adjectivul – o clasă de cuvinte sau două? Abordare general-lingvistică*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, 2004b, nr. 1–3, p. 44–50; *Alautemia inclusivă confixal-sufixală – o trăsătură globală a limbii române*, în „Limba română”, XV, nr. 10, Chișinău, 2005, p. 31–41; *Паравербальность и ее выражение в албанском языке*, în „Современная албанистика: достижения и перспективы”, Sankt-Petersburg, 2007, p. 34–37.

exprimă sensul dat numai și numai împreună (adică fără un sens propriu al fiecăruia)” (Gabinschi, 2005: 32). Exemplele date de autor – verbe provenite de la adjective – ilustrează situații de sinonimie între confix (*a înlesni*, *a îndrepta*) și sufix (*a ușura*, *a strâmba*). Confixe pot fi de două feluri: **confixe alomorfe** și **confixe extraalomorfe**.

Confixul alomorfic (alomorf al sufixului) este definit după formula **a/Tp**, ceea ce înseamnă că „dacă morfoelementul **p** postpus temei **T** exprimă în unele tipuri de contexte un anume sens, iar în alte tipuri de contexte ia în mod automat morfoelementul antepus **a** (devenind deci **aTp**), apoi aceste **p** și **a...p** sunt alomorfe poziționale, respectiv sufixal și confixal, ale unuia și aceluiași morfem din **a/Tp**” (Gabinschi 2005: 34–35). Confixe alomorfe ilustrează structura genitivului, care poate apărea atât sub forma *omului* (Tp), cât și *a omului* (aTp), precum și structura infinitivului, care poate apărea atât sub forma *face* (Tp), cât și sub forma *a face* (aTp).

Autemele sunt formele care pot apărea singure în enunț, deci formele confixale de tipul **aTp** (*– A cui e casa?/ – A vecinului.; A învăța!*).

Anautemele sunt formele care nu pot funcționa autonom, adică cele sufixale, de tipul **Tp** (*omului, face*).

Autemizatorul este elementul care deosebește autemul de anautem, adică, în ambele situații analizate, fonemul *a*.

Alautemia, termen format după modelul lui alofonie și alomorfie, reprezintă posibilitatea de alternanță a autemului cu anautemul, adică a formei cu *a* și a celei fără *a*. Alautemia este **inclusivă** pentru că „în ambele cazuri examinate anautemul e inclus ca secvență lineară în autem” (Gabinschi, 2005: 35). Alautemia este *o trăsătură globală a limbii române* pentru că afectează cele două clase deschise de cuvinte, substantivul (prin formele de genitiv) și verbul (prin formele de infinitiv), și este *o trăsătură originală a limbii române*, fenomenul nefiind cunoscut în alte limbi.

Confixul extraalomorfic se deosebește de confixul alomorfic prin faptul că nu are drept alomorf un sufix (Gabinschi 2005: 32; 2003b: 62). Se poate identifica în structura adverbilor de tipul *de-a bușilea*, *de-a binelea*, *de-a-ndărățelea* etc., precum și în structura ordinarilor: *al doilea*, *a doua*, *al cinci sute douăzeci și doilea*.

2. Cum se aplică aceste concepte la interpretarea faptelor de limbă?

Gabinschi (2005: 36) consideră că introducerea conceptului de *alautemie confixal-sufixală* ar rezolva pe deplin problema falselor articole (*al* din structura genitivului și a ordinalului) și a falselor prepoziții (*a* din structura infinitivului) din limba română. Prezentarea acestor situații este însoțită de comentariul interesant

(dacă se trece peste limbajul foarte tehnic) al altor situații de interpretare litigioasă din gramatica limbii române.

2.1. Problema „articolului genitival” este tratată amănunțit de Gabinschi în două dintre studiile pe care le-am avut în vedere (2003c, 2004a). Autorul consideră ca fiind justă teza conform căreia articolul este exponentul categoriei determinării. O categorie gramaticală este „indiciul de opunere reciprocă a două sau mai multe morfocomplexe” (Gabinschi, 2003c: 281). În acest caz, cele două morfocomplexe sunt (Gabinschi, 2003c: 282): **sensul hotărât** („demonstrativitatea nondistanțială care cuprinde și sensul generalizat”), redat prin articolul hotărât (*casa*) și **sensul nehotărât** („cel ce i se opune lui la aceeași purtători, la care cele două sensuri nu se pot exprima totodată”), redat prin articolul nehotărât care, uneori, poate avea și valoare generică (*o casă*). Soluția propusă este simplă: *al* de la genitiv și *al* de la ordinal nu au nimic a face cu articolul, pentru că nu exprimă distincția hotărât – nehotărât (Gabinschi, 2003b: 62).

2.2. Problema „articolului hotărât proclitic lui” este dezbătută de Gabinschi în studiul din 1997. Autorul contestă apartenența elementului *lui* din structurile de tipul (*a*) **lui Ion** la clasa articolului pe baza aceluiași principiu: nu realizează nicio opoziție în cadrul categoriei determinării. Tratarea „articolului hotărât proclitic” îi permite autorului să reia problema delimitării clasei articolului, al cărei etalon este articolul substantival hotărât. Concluziile la care ajunge sunt:

- *-lui* postpus este o formă oblică a articolului hotărât;
- statutul de articol este ușor de recunoscut pentru formele *un* și *o*, atunci când nu se opun unui numeral și când la plural nu le corespund formele *unii*, *unele*;
- *niște* este recunoscut ca articol doar atunci când se opune unei forme de singular (în *niște oameni*, nu și în *niște făină*); autorul aduce un argument suplimentar pentru încadrarea lui *niște* în clasa articolului²: spre deosebire de *unul*, *una*, *niște* nu poate apărea singur;
- *cel* este articol în situațiile în care a pierdut legătura cu demonstrativul, deci în care nu mai exprimă ideea de „distanță”³ – în structura *băiatul mare și cel mic*, *cel* are aceeași valoare ca și *-ul* din *omul*.

După ce enumeră opt trăsături ale articolului, întemeiate pe fapte din mai multe limbi (albaneză, macedoneană, bască), autorul ajunge la concluzia că există

² Soluția separării celor două valori ale lui *niște* – articol (*niște oameni*) vs adjectiv cu rol de cuantificare (*niște pește*) este adoptată și de noua gramatică a Academiei (*Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2005). Calitatea de articol a lui *niște* (determinant slab, omisibil în unele situații) este însă contestată de studii mai recente de orientare generativă – vezi Camelia Stan, „Articolul” *niște*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – stadiul actual al cercetării*, București, Editura Universității din București, 2007, p. 199–205.

³ Vezi *supra* definiția sensului hotărât.

două trăsături fundamentale ale articolului hotărât: (a) reducerea fostului pronume demonstrativ la elemente mai scurte, de cele mai multe ori monosilabice, la nominativ, forme atone și (b) creșterea ocurențelor sale în texte. Articolul nehotărât există în multe limbi „în calitate de element antepus separabil de purtător printr-un număr nelimitat de elemente” (Gabinschi, 1997: 65).

2.3. Statutul numeralului (clasă de cuvinte sau adjectiv?) este discutat într-un articol din 2004(b). Autorul abordează problema numeralului din perspectiva lingvisticii generale, considerându-l o invariantă glotică generală ale cărei variante sunt numeralele diferitelor limbi particulare. Pentru a ajunge la o definiție a numeralului (care este, de altfel, negativă) autorul definește pe rând celelalte clase de cuvinte, urmând principiul conform căruia substantivul și verbul se definesc independent unul de altul, iar cuvintele din celelalte clase se definesc prin relația lor cu primele două clase.

Reținem din definirea claselor de cuvinte numai pe cea a adjectivului, utilă pentru delimitarea de numeral – adjectivale sunt cuvinte nonsubstantivale și nonverbale care (a) determină substantivul, nu și verbul, *sub raport nonnumeric* și (b) determină substantivul *sub raport numeric* în același mod categorial ca în cazul (a). Prin urmare, numeralele sunt cuvinte cu sens numeric, neacoperite de definițiile cuvintelor din alte clase. Această definiție exclude din clasa numeralului: substantivele (*mie, milion, doime, dublet, trio* etc.), adjectivale (*dublu, triplu, îndoit, întreit*), adverbele (*îndoit, întreit*), verbele (*a îndoii, a întrei*). Din clasa numeralului ordinale sunt excluse, pentru limba română⁴, numai *prim, întâi, secund* și *terț*.

Autorul acordă atenție, separat, problemei statutului adjectival al cardinalelor. Numerales cardinale se caracterizează fie prin *mononumericitatea determinantului*⁵ (adică admit o singură formă de număr a determinantului – singular, plural sau dual), fie prin *binumericitatea determinantului* (adică admit două forme de număr pentru determinantul lor). Această proprietate a numeralului cardinal permite o clasificare tipologică a limbilor:

– limbile romanice (inclusiv româna), limbile slave, limbile germanice, latina, greaca, albaneza se caracterizează prin faptul că numeralele mai mari de *unu* cer pluralul determinantelor (cuantificatelor)⁶; în aceste limbi (cu plural adnumeral), adjectivul, așa cum e definit mai sus, nu cere o singură formă de număr; faptul că adjectivalele sunt adbinumerice, iar cardinalele, admonumerice

⁴ Gabinschi notează că, în alte limbi, niciun ordinal nu are statut de numeral.

⁵ Gabinschi înțelege prin determinant termenul dependent sintactic de numeral.

⁶ Rusa este ușor diferită sub acest aspect: numeralele de la *doi* la *patru* cer genitivul singular, iar cele mai mari de *cinci*, genitivul plural.

constituie o deosebire categorială care confirmă apartenența adjectivului și a numeralului la două clase de cuvinte distincte;

– în găgăuză, în turcă, în maghiară și în georgiană, cardinalele cer singularul cuantificatelor, însă distincția e aceeași – cardinalele sunt adnonumerice, iar adjectivele, adnumerice.

Dacă în privința cardinalelor româna se aseamănă cu alte limbi, comportamentul ordinalelor reprezintă o trăsătură originală a limbii române. Originalitatea constă în ambiguitatea categorială a tipului *al doilea* – *a doua*, care poate apărea în două ipostaze: în prezența articolului nehotărât sau a celui demonstrativ, ca orice adjectiv (*un al doilea caz*, *cel de-al doilea caz*, comutabil cu *un nou caz*) sau, ceea ce îl diferențiază de adjectiv, fără articol (*Al doilea a venit*), situație în care nu-și pierde sensul „determinat”. Prin urmare, ordinalele românești, a căror structură este confixală, au un specific categorial care le deosebește de adjective, drept care pot fi considerate numerale.

3. Există o conjugare obiectivală în limba română?

Deși nu este legată în mod direct de problema *alautemiei*, ideea existenței unei conjugări obiectivale în română nu e total străină de aceasta, întrucât este tot rezultatul încercării de aplicare a unor concepte descriptive din unele limbi balcanice la limba română.

Într-un articol din 2003 (a), Gabinschi aduce argumente în favoarea existenței conjugării obiectivale în limba română:

– pronumele atone (*mă*, *te*, *îl*), care nu pot constitui enunțuri eliptice, având nevoie de prezența unei forme verbale (omonimul formei subiectivale), sunt exponenți categoriali pentru persoana, genul și numărul obiectului direct sau indirect;

– pronumele atone formează împreună cu verbul un morfocomplex cu un grad mare de contiguitate, în care nu se pot intercala decât câteva elemente (*cam*, *mai*, *și*, *tot*, *prea*);

– pronumele atone nu sunt o clasă de cuvinte, pentru că nu pot purta nici accent logic, nici accent fonetic;

– ca și în limbile în care este recunoscută conjugarea obiectivală, și în română se poate produce, rar, popular, aglutinarea mărcilor conjugării obiectivale și a celei subiectivale (*închide-vă-ți*, *crede-mă-ți*);

– la aceste argumente se adaugă tratarea tradițională inconsecventă a formelor pronominale atone, cele reflexive fiind considerate „flexiuni din logoforme” (mărci lexico-gramaticale), iar cele personale fiind tratate drept cuvinte aparte, deși statutul morfologic al tuturor acestor forme este același.

Gabinschi își continuă teoria arătând că, în timp ce conjugarea obiectivală este comună limbilor romanice și balcanice, *conjugarea obiectivală posesivă* este

specifică românei⁷ – exponenții obiectivali indirecti anticipează prin dativ nu persoana respectivă, ci ceea ce îi aparține acesteia: *a nu-și crede ochilor și urechilor, a-și pune capăt zilelor, a-i fi rușine obrazului; un fapt pe care vi-l propun atenției.*

Contribuția lui Marcu Gabinschi la surprinderea unor particularități specifice românei în ansamblul romanic și în cel balcanic, precum și încercările sale de a găsi soluții pentru problemele cele mai controversate ale gramaticii românești sunt remarcabile. În legătură cu studiile pe care le-am avut în vedere (vezi nota 1), se pot face însă câteva observații: în general, terminologia folosită de autor este foarte complicată, îngreunând destul de mult accesul la ideile (multe, foarte interesante) expuse; introducerea noțiunii de confix (și a celor legate de acesta) nu este absolut necesară, în condițiile în care în lingvistica românească de factură structuralistă circulă de multă vreme termenul de *morfem discontinuu*⁸, care acoperă aceeași realitate lingvistică; observația că alautemia este o trăsătură globală a limbii române se sprijină pe un inventar destul de redus de fapte lingvistice, chiar dacă implică, așa cum spune autorul, cele mai importante clase de cuvinte, substantivul și verbul; delimitarea numeralului de adjectiv se face în cadrul unui sistem propriu (uneori bazat pe criterii semantice, alteori, pe criterii relaționale) de definiții ale claselor lexico-gramaticale și nu poate fi susținută cu aceleași argumente în afara acestui sistem; introducerea noțiunii de conjugare obiectivală (chiar dacă uneori se sprijină pe exemple nu foarte convingătoare) pentru descrierea limbii române este bine-venită, în contextul în care se vorbește tot mai mult de existența unui acord al verbului și cu obiectele, nu numai cu subiectul, dar ar fi interesant de comparat și de completat cu datele oferite de studiile recente privind cliticile.

NOTES ON THE *INCLUSIVE CONFFIXAL-SUFFIXAL ALAUTEMY* IN
MARCU GABINSCHI'S CONCEPTION

(Abstract)

In this paper, I present Marcu Gabinschi's notion of *conffixal-suffixal alautemy*, and a few notions related to this. I also comment upon the consequences of the application of these notions to the Romanian language.

⁷ Autorul precizează că o situație asemănătoare a fost descrisă pentru limba nemepu, vorbită de un trib din Canada.

⁸ Vezi, de exemplu, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967, p. 51.